

Je možné viac porozumieť otázke o zmysle ľudského života pomocou konceptu „existenciálneho zážitku“?

Miroslav Maňak

MAŇAK, M.: Considering the Meaning of Life by the conception of „existential experience“. *Studia Aloisiana*, 2019.

In the contemporary dispute about the meaning of life there arise two most influential statements: Naturalist and Supernaturalist. Intention of this paper is to provide a novel theory called „personal realism“ that is situated between mentioned views. Personal realism is focused on the definition of “existential experience” and it is specified by four necessary conditions: temporal condition, condition of contingency, condition of externality and infectivity condition. Existential experience plays crucial role because it possibly brings an answer to the question: „What should be the main subject of research in the scope of meaning of life?“ This answer is significant because it should provide demanded criteria for solid philosophical inquiry. It is these four conditions mentioned above that can be set as a common ground for making a further advancement. Assuming that the proposed conception of existential experience is plausible we can successfully identify (1) thematic focus of meaning of life and at the same time (2) we can specify the main subject of research, which is, as we conclude: valorised fundamental life values.

Keywords: Meaningfulness of Life, Supernaturalism, Existential experience, Fundamental values of Life.

Úvod

Korpus problematiky zmyslupnosti ľudského života v súčasnej diskusii najvýraznejšie formujú dva konkurenčne vnímané prístupy. Ide o supranaturalizmus a naturalizmus.¹ Naturalisti zastávajú názor, že je možné nazývať život človeka zmyslupným, pričom pre potreby skúmania a napĺňania života zmyslom si vystačia s prirodzeným svetom.² Znamená to, že hodnoty, ktoré majú prinášať do života zmysel, sú pozorovateľné už v zákonoch prírody. Supranaturalisti na druhej strane zvyknú upozorňovať na to, že do života by mali prinášať zmysel aj hodnoty, ktoré siahajú za hranice prirodzeného sveta.³ Zameranie sa na otázku hodnôt, ktorým človek verí, je v danej téme rozhodujúce, pretože spor naturalizmu a supranaturalizmu je primárne sporom o nejakú špecificky nakonfigurovanú sadu hodnôt v ľudskom živote, ktoré prinášajú do života zmysel. Treba si všimnúť, ako upozorňuje J. Cottingham, že v probléme zmyslu života sú ukryté dva predpoklady.⁴ Prvý, že intuitívne a bez hlbšieho zdôvodnenia uprednostňujeme naráciu životného príbehu, ktorý sa vyznačuje jasným kontextom, zmyslom a určeným cieľom. Takýto príbeh uprednostňujeme pred nezrozumiteľným vyrozprávaním nejakého iného deja. Druhý skrytý predpoklad má byť vyjadrený špekuláciou, že len dobrí ľudia môžu vo svojom živote skutočne odhaľovať pravý zmysel.⁵ Na základe prvého predpokladu treba povedať, že je smerovaný na požiadavku legitimácie seriózneho filozofického skúmania, ktoré si vyžaduje jasné identifikovanie kritérií, vďaka ktorým vieme určitú tému rozpoznať a vymedziť ju od ostatných tém, a až následne dokážeme ponúkať adekvátne odpovede a riešenia. V otázke o zmysle života takéto jasné vymedzenia absentujú. Nielenže nepoznáme predmet skúmania a plauzibilné kritériá, na základe ktorých by sme vedeli túto tému a jej predmet jasne identifikovať a analyticky ho rozobrať,⁶ ale otázka o zmysle života pôsobí

1 Menej známe sú aj prístupy non-naturalizmu alebo nihilizmu, tým sa ďalej nevenujeme, pretože primárnym cieľom textu je predstaviť koncept „existenciálneho zážitku“. Stručné zhrnutie základných prístupov k téme ponúka napr. T. Metz. Významné smery, ktoré je v súčasnosti vhodné rozlišovať, sú najmä naturalizmus, supranaturalizmus a nihilizmus. Porov. METZ, T.: *Meaning in life*. <https://plato.stanford.edu/entries/life-meaning/> [cit. 20.9.2018]. Možno ich rozlišovať aj ako pohľad realistický, idealistický a nihilistický. Porov. ČÁP, J. – PALENČÁR, M.: *Smrť a vedomie smrteľnosti*, s. 158.

2 Výraz „prirodzený svet“ vyjadruje možnosť poznávania sveta fyzikou alebo inými exaktnými (prírodou) vedami.

3 Autori, ktorých koncepcie je možné označiť ako supranaturalistické, neradi prijímajú toto označenie „supranaturalisti“. Predovšetkým kvôli problematickým konotáciám výrazu supranaturalizmus, ako aj samotnej témy zmyslu ľudského života (mystifikácia témy, nejasné kritériá a pod.). Porov. úvod: COTTINGHAM, J.: *On the Meaning of Life*. London : Routledge, 2003; GOETZ, S.: In Defense of Supernatural Purpose Theory. In: *European Journal for Philosophy of Religion*. Vol. 8, 2016, No. 2, p. 35 – 45; GOETZ, S. – TALIAFERRO, Ch.: *Naturalism*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U. K. : William B. Eerdmans Publishing Company, 2008; WIELENBERG, E.: Metz's Case Against Supernaturalism. In: *European Journal for Philosophy of Religion*. Vol. 8, 2016, No. 2, p. 28 – 34.

4 COTTINGHAM, J.: *On the Meaning of Life*, s. 24; 32.

5 Alebo inými slovami, že preferujeme výhru dobra nad zlom, a dokonca že túžime po tom, aby v príbehu dobro zvíťazilo a aby bolo zlo (najlepšie s finálnou platnosťou) porazené.

6 Vyššie v poznámke pod čiarou uvádzam príklad, kde J. Peregrin píše, že analytická filozofia si nekladie za cieľ poodhaliť záhadu ľudskej existencie (Porov. PEREGRIN, J.: *Úvod do analytickej filozofie*, s. 9)

naviac mystifikovane.⁷ Každý pokus o hlbšiu systematickú analýzu (a nielen v tejto oblasti skúmania) by mal najskôr obhájiť serióznosť svojho zamerania, preto je vhodné a potrebné najskôr vyjasniť, z čoho pozostáva v zvolenom kontexte (v tomto prípade výrazne abstraktný) filozofický prístup. Až následne budeme vedieť identifikovať potrebné kritériá a na základe nich aj objasniť predmet skúmania.

Kontext témy zmyslu života možno popísať ako rozsiahle štúdium navzájom pospájaných otázok, ktoré sa týkajú ľudského poznania, reality a morálneho usmerňovania.⁸ Takýto pokus o generalizovaný popis témy zmyslu potvrdzuje dva vyššie uvedené skryté predpoklady, na ktoré upozorňuje J. Cottingham. Osobitý filozofický prínos by sa mal vyznačovať napr. spôsobom usudzovania vo forme netriviálnej intelektuálnej činnosti, ktorá odoláva pokušeniam špecializácie.⁹ Druhý predpoklad, o ktorom hovorí J. Cottingham, už dopredu postuluje nejaký hodnotový systém, ktorý človek vyznáva a na základe ktorého potom možno hovoriť o dobrom človeku. Nateraz sa týmto súdom o dobrom človeku budem vyhýbať. Pre potreby textu je vhodné zamerať pozornosť skôr na problematiku prvého predpokladu a až potom môže byť viac priblížené, akú úlohu zohráva hodnotový systém v živote človeka.

Ako sa však priblížiť k štruktúre hodnôt, ktoré niekto vyznáva? Domnievam sa, že je možné priblížiť sa k hodnotovému systému jednotlivca zameraním pozornosti na koncept „existenciálneho zážitku“. Existenciálny zážitok, ako bude nižšie v texte predstavený, môže pomôcť objasniť nielen vnútornú

a že skutočné odpovedanie na otázky môže jestvovať iba tam, kde sú nejaké kritériá toho, čo by bolo správnou alebo nesprávnou odpoveďou. Problém je, že v prípade pýtania sa na zmysel života tieto kritériá nepoznáme. Porov. PEREGRIN, J.: *Kapitoly z analytické filozofie*, s. 14.

- 7 Téma zmyslu života môže pôsobiť mystifikovane. Preto je na mieste, keď sa objavuje filozofická skepsa. Keď sa T. Goldschmidt venoval Metzovmu dlhoročnému dielu *Zmysel v živote: Analytická štúdia*, poznamenal, že čitateľ tohto druhu literatúry radšej nechce byť spozorovaný, čo číta. Pretože by vás mohli poľahky vaši kolegovia (filozofi, akademici) označiť za hippies prívrženca, spiritualistu či naivného človeka. Nakoniec dodáva, že prístup, ktorý zvolil T. Metz, tento druh skepsy úspešne vyvracia. Porov. GOLDSCHMIDT, T.: *The Meaning of Meaning: Comments on Metz's Meaning in Life*. In: *European Journal for Philosophy of Religion*. Vol. 8, 2016, No. 2, s. 20.
- 8 Porov. TARTAGLIA, J.: *Is Philosophy All About the Meaning of Life?* In: *Metaphilosophy*. 2016, roč. 47, č. 2, s. 301.
- 9 Aktuálny príspevok v diskusii o úlohe a povahe filozofie ponúka napr. P. Labuda: „Z tohto hľadiska sa dá filozofia predstaviť ako intelektuálna činnosť, ktorú nažive udržiava odolávanie pokušeniam špecializácie.“ LABUDA, P.: *O povahe filozofie z historicko-pragmatickej perspektívy*. In: *Filozofia*. 2018, roč. 73, č. 5, s. 376. Dôraz sa kladie na netrivialitu, tzn. náročnosť a nie samozrejmosť kognitívneho výkonu, ktorý si má filozofický prístup niesť so sebou. Obdobne sa vyjadruje aj J. Cottingham: „Dnes nepochybne filozofia je a mala by byť zaujatá princípmi racionálneho úsudku, čo znamená, že najdôležitejšie je, aby sa starala o konzistenciu a koherenciu nášho myslenia so sokratovským predpokladom nasledovať argument tam, kam vedie.“ Porov. COTTINGHAM, J.: *Philosophy of religion: towards a more humane approach*. New York : Cambridge University Press. Cambridge studies in religion, philosophy, and society, 2014. J. Letz hovorí o prospektívnosti filozofie, že si neslobodno „...zameňať podobu filozofie s filozofiou ako takou, k čomu vedú niektoré závery postmoderného uvažovania. Filozofia je vždy len jedna a nikdy nemôžeme hovoriť o viacerých „filozofiách“, aj keď vždy si musela a osobitne v 21. storočí si bude musieť vydobýjať v dejinách svoju základnú identitu. No filozofia vždy bola i bude mnohopodobová. Vývoj filozofie vidím aj v tom, že v tejto jej mnohopodobovosti budú čoraz väčšími prevládať dialogické vzťahy medzi podobami nad ich monologickú izoláciu.“ LETZ, J. (ed.): *Minulé a súčasné podoby personalistickej filozofie*. Acta Philosophica Tyrnaviensia, 2003, s. 8.

štruktúru samotných hodnôt, ktoré prinášajú do života zmysel, ale môže tiež upozorniť na (želanú) širokospektrálnosť a dynamickosť jednotlivých hodnotových systémov, ktorým sa daný jednotlivec (alebo aj komunita ľudí) rozhodol veriť. Inými slovami, existenciálny zážitok má primárne pomôcť priblížiť sa k odpovediam na tieto dve otázky: (1) „Čo je zdrojom hodnôt, ktoré fundujú ľudský život zmyslom?“ a (2) „Kedy narážame do hodnôt, ktoré prinášajú do života zmysel?“ Ak prijmeme predpoklad, že isté hodnoty prinášajú do života zmysel, potom prvá otázka má poodhaliť predmet skúmania v téme zmyslu života. Úlohou druhej otázky je zasa zistiť, kedy sa človek začína o tému zmyslu života seriózne zaujímať.

1. Kontext a štruktúra témy

V úvode spomenutý koncept naturalizmu aj supranaturalizmu možno vnútorne štruktúrovať pomocou odlíšenia východísk hodnotového skúmania. V koncepte naturalizmu možno rozlíšiť subjektivistický a objektivistický prístup. Napr. koncepcia, ktorá sa zakladá na vyhranenom objektivistickom postoji, vyjadruje, že na dosahovanie zmysluplnosti v ľudskom živote je dostatočný prirodzený svet, ktorý je nasýtený hodnotami, ktoré možno odpozorovať v zákonoch prírody. Podľa objektivistického naturalizmu hodnoty supervenujú na substanciiach fyzického sveta.¹⁰ Človek zásadným spôsobom takto ponímaný hodnotový svet neovplyvňuje. Čo môže byť výhodou aj nevýhodou, čomu sa bližšie venujeme v časti 3.1. Vyhraneným protipólom je subjektivizmus. Zaujatie subjektivistického postoja v naturalistickom rámci si vyžaduje akceptovať, že život človeka je tým viac zmysluplný, čím viac dosahuje predmety svojich pro-
pozičných postojov, pod ktorými možno rozumieť rôzne túžby, stanovené ciele či emócie. Tieto dve stanoviská sú vyhranené postoje. Predpokladám, že odmietnutie jedného alebo druhého prístupu nebude prospešné, pretože každý z nich poskytuje cenný pohľad na skúmaný problém. Preto sa zameriavame na teórie, ktoré hľadajú prienik medzi objektivistickým a subjektivistickým prístupom. Takéto teórie označujeme ako hybridné. Hybridné teórie zmysluplnosti ľudského života prihliadajú na prirodzený svet, ale výrazným spôsobom aj na subjekt. Subjekt je v hybridnej koncepcii súčasťou prirodzeného sveta, akcent sa kladie na skutočnosť, že sa k prirodzenému svetu nejako vzťahuje. Hybridné koncepcie upozorňujú na reláciu, ktorá vzniká medzi prirodzeným svetom a človekom (subjektom). Keď sa subjekt vzťahuje k objektom prirodzeného sve-

¹⁰ Zásťanca tohto konceptu je Thaddeus Metz. Svoj koncept výrazne priblížil akademickej obci najskôr článkom METZ, T.: The good, the true, and the beautiful: toward a unified account of great meaning in life. In: *Religious Studies*. Vol. 47, 2010, p. 389 – 409; a neskôr komplexnou monografiou METZ, T.: *Meaning in Life: An Analytic Study*. Oxford : Oxford University Press, 2013. Je tiež autorom uceleného prehľadu tejto témy v stanfordskej filozofickej encyklopédii online a spoluautorom printovej verzie antológie zmyslu ľudského života spolu s J. Seachrisom. Porov. SEACHRIS, J.: *Exploring the meaning of life: an anthology and guide*. Chichester, West Sussex; Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2013.

ta, vzniká relácia zaujímavá pre skúmanie zmyslu. Významný pokrok pomocou hybridnej koncepcie nepochybne učinila už S. Wolfová.¹¹ Zaujatím hybridného stanoviska výraznejšie vystupujú do popredia dve situácie. Prvá, ak hodnota prinášajúca zmysel do ľudského života patrí výhradne do naturalistického rámca ponímaného objektivisticky, vtedy je zdrojom hodnoty prirodzený svet, nezávislý na subjekte, čo je vyjadrením postoja objektivistického naturalizmu. Prirodzený svet budem ďalej označovať už len „NW“. Druhá situácia je, že hodnota prinášajúca zmysel do života spadá do naturalistického rámca, ale do popredia vystupuje relácia – vzťah, na ktorý sa kladie akcent, čo je vyjadrením hybridného prístupu. Vznikajúcej subjekt-objektovej relácii budem rozumieť ako privátnej skutočnosti subjektu, ktorá je vyjadrením nadviazania vzťahu s nejakým objektom. V explanatórnom rámci hybridnej koncepcie budem úspešné nadviazanie vzťahov s objektmi NW ďalej označovať už len „PW“.

V tomto texte budem zastávať hybridný postoj. Bežnú interpretáciu hybridnej teórie mierne upravím a výslednicu budem interpretovať pomocou novej teórie „personálneho realizmu“. Napr. hybridná teória S. Wolfovej neprekračuje hranice NW. Spomenutá modifikácia pôvodného prístupu spočíva v postupnom prekročení hraníc NW a nadviazaním vzťahu aj s niečím transcendentným. K tejto úprave ma pôvodne motivovalo spozorovanie výrazu „nekonečnosť“ aj v naturalistickom koncepte. Zaujala ma legitímne interpretovaná túžba subjektu po zažití nekonečnosti.¹² Výraz nekonečnosť však prináleží skôr do interpretačného rámca supranaturalizmu ako jedna z dokonalých hodnôt. Ak pripustím predpoklad, že zdrojom hodnoty, ktorá môže prinášať zmysel, je aj niečo dokonalé či transcendentné, vtedy ide o supranaturalistický prístup. Pre toto stanovisko budem ďalej používať skratku „SNW“.¹³ Zdrojom SNW hodnôt môže byť napr. nesmrteľná ľudská duša alebo aj Boh. Zvoleným prístupom sa

11 Porov. WOLF, S.: Happiness and meaning: two aspects of the good life. In: *Social Philosophy and Policy*. Vol. 14, 1997, No. 1. p. 207 – 225; WOLF, S.: *Meaning in Life and Why It Matters*. New Jersey : Princeton University Press, 2010. Pre kritiku hybridného konceptu S. Wolfovej pozri tiež: EVERS, D. – SMEDEN, G.: Meaning in Life: In Defense of the Hybrid View. In: *The Southern Journal of Philosophy*. Vol. 54, 2016, p. 355 – 371.

12 K modifikácii hybridnej koncepcie ma motivoval článok *Optimistický naturalizmus: Vedecký pokrok a zmysel života*, kde je interpretovaná „nekonečnosť“ v rámci naturalizmu za pomoci „nekonečných konzekvencií“ [Infinite Consequence] a „vedeckého optimizmu“ [Scientific Optimism]. Porov. WEIJERS, D.: Optimistic Naturalism: Scientific Advancement and the Meaning of Life. In: *Sophia*. Vol. 53:1-18, 2014, p. 1 – 18.

13 Za zdroj dokonalých hodnôt možno považovať Božie vlastnosti ako jednoduchosť, nekonečnosť, nesmrteľnosť, večnosť a pod. Podmienkou je, že človek potrebuje byť s týmito hodnotami obznanený. Úlohou teórie, ktorá je supranaturalistická nie je eliminácia hodnôt, ktoré preberáme zo skúsenosti so svetom. Je to snaha o prienik metafyzických a naturalistických hodnôt. Prírodné vedy a metafyzika sú si predsa podobné. Ich „...podobnosť je založená na tom, že obe používajú apriórne aj aposteriórne tvrdenia, že obe používajú modely, metódu abstrakcie aj idealizácie. Navyše sa zhodujú aj vo svojom predmete, pretože tak prírodné vedy, ako aj metafyzika chcú podať vysvetlenie sveta.“ VOLEK, P.: Metódy metafyziky a prírodných vied – o ich podobnostiach a odlišnostiach. In: *Filozofia*. 2018, roč. 73, č. 5, s. 353. Prijatie prieniku naturalizmu a supranaturalizmu však neznamená neohrozené akceptovanie tohto druhu duality. Zdá sa, že aj samotná hodnota bude výsledkom pôsobenia modalít týchto dvoch prístupov kombináciou naturalistického aj supranaturalistického hodnotového spektra. Za takúto hodnotu považujem ľudský život, ktorý je napr. z pohľadu hylemorfizmu vyjadrený pomocou substanciálnej jednoty tela a duše.

pokúšam vyhnúť tomu, aby sa subjekt vzťahoval eminentne k objektom NW a čerpal hodnoty potrebné pre zmysel exkluzívne zo zákonov prírody, ako to požaduje napr. objektivistický naturalizmus. Domnievam sa, že dispozícia človeka prekračovať hranice NW a vzťahovať sa aj k SNW je súčasťou jeho antropologickej určenosti. Prečo potrebuje nová teória personálneho realizmu prekročiť hranice NW? Na priblíženie sa k odpovedi je najskôr potrebná explanácia EE.

2. „Existenciálny zážitok“ v dvoch významoch

V nasledujúcej časti sa pokúsím pomocou štyroch podmienok (časová p., p. kontingencie, p. externosti, p. infekčnosti) predbežne načrtnúť koncept EE, ktorému bude v 4. časti venovaná detailnejšia pozornosť. Štyri podmienky EE majú poslúžiť na postupné odhalenie predmetu skúmania v téme zmyslu života, ktorými sú, predpokladám, fundamentálne životné hodnoty. Pričom sa mi zdá, že samotný EE v skúmaní zmyslu niekedy až zbytočne odpútava pozornosť a namiesto toho, aby sme sa venovali hodnotám, na ktoré nakoniec aj ukazuje, zameriavame sa na EE samotný. A tak sa nestávajú predmetom skúmania hodnoty, ktoré môžu prinášať do života zmysel, ale stáva sa ním EE v jeho rôznych podobách. Skúmať EE je v téme zmyslu života žiadúce, ale pozornosť by mala byť zameraná skôr na to, čo daný EE v životnom príbehu človeka zapríčiňuje, pretože zrejme môže zapríčiniť potvrdenie hodnôt v životnom príbehu, čím sa potvrdzuje aj prítomnosť zmyslu, ale môže byť tiež príčinou neúspešnej snahy o potvrdenie dovedy vyznávaného hodnotového systému, a tým sa stáva príčinou odhalenia absencie zmyslu v živote. Zdá sa teda, že EE je opakujúcou sa príležitosťou v živote človeka, ktorá otvára tému zmyslu ľudského života. Ak ostáva téma zmyslu života kvôli prítomnosti EE dostatočne dlho otvorená, nakoniec prinúti v inak pokojnom životnom príbehu zamerať pozornosť človeka na jeho základné životné hodnoty. Tieto hodnoty je potrebné pod nalievavosťou EE neodkladne kriticky reflektovať kvôli otázkam, ktoré do života EE prináša. Koncept EE má slúžiť na preverenie prítomnosti zmyslu v explanatórnom rámci konkrétneho ľudského života. Stáva sa tak nástrojom na poodhaľovanie hodnôt, ktoré človek v konečnom dôsledku považuje za základné, najdôležitejšie. EE tak má byť skôr nástroj než predmet skúmania.

Pod explanatórnym rámcom zmysluplnosti života rozumiem konkrétny ľudský život. Predpokladom je, že narácia životného príbehu, ktorá je silná, tzn. fundovaná hodnotami, o ktorých jasnosti je človek presvedčený a verí im, úspešne obháji zotrvanie zmyslu vo svojom živote aj po zažití EE. Predmetom skúmania sa tak nemá primárne stať EE, ale predovšetkým fundamentálne životné hodnoty, na ktoré upriamuje pozornosť. Fundamentálnym životným hodnotám rozumiem ako nejakej základnej vnútorne bohato štruktúrovanej

sade hodnôt, nad ktorou sa bežne nezamýšľame a ani sa na ňu nezameriavame, dokonca ani vtedy, keď niečo z dlhodobého hľadiska plánujeme. Predpokladám, že fundamentálne hodnoty môžu byť vo významnej miere zodpovedné za základné východiskové postoje človeka, za jeho konanie a životné smerovanie.¹⁴ EE by mal byť v nejakej konkrétnej konfigurácii, v závislosti od explanatórneho rámca, do ktorého vstúpi, dokázať upriamiť pozornosť na základné životné hodnoty. Potom v explanatórnom rámci, kde sa objaví, spôsobí najskôr nenáročné sproblematizovanie bežne vyznávaných hodnôt, a neskôr aj tých, ktorých obhajoba bude úzko spätá s netriviálnym racionálnym výoknom. Nakoniec EE smeruje až k spochybneniu základných životných hodnôt. A ak jedinec konfrontovaný s dostatočne intenzívnym EE nie je pripravený na to, aby dokázal obhájiť jadro svojho hodnotového systému, dochádza k strate ocenenia pôvodných fundamentálnych životných hodnôt. Ak aj toto jadro prichádza o svoje pôvodné ocenenie, vtedy v danom explanatórnom rámci prichádza ľudský život o status zmysluplnosti. Prítomnosť alebo neprítomnosť zmyslu v ľudskom živote bude zrejme závislá nielen od samotného (ne)prekonania EE, ale primárne od schopnosti jedinca odpovedať na výzvu v otázke hodnôt. Náročnosť tejto odpovede bude priamo úmerná náročnosti zažitého EE. Ak po prekonaní EE neprichádzame o status zmysluplnosti, každé nasledovné konanie je úspešným potvrdením pôvodného ocenenia pre nás dôležitých hodnôt. Prekonanie EE a každé ďalšie konanie v živote bez straty zmyslu by tak malo byť výsledkom pretrvávajúcej dôvery vo fundamentálne životné hodnoty, ktoré konfrontácia s EE nedokázala spochybníť a pretvoriť na bezhodnoty.¹⁵ Ak by sa do systému základných životných hodnôt integrovali bezhodnoty, takýto život pokladáme najskôr za hodnotovo nestabilný a neskôr aj za (nie nenávratne) nezmyselný.

Koncept EE bude mať dve podoby, ktoré možno vnútorne štruktúrovať. Ide o EE v užšom a v širšom zmysle slova a vždy vzhľadom na daný explanatórny rámec, tzn. konkrétny ľudský život. (1) V širšom zmysle slova ide o EE od momentu, kedy dôjde k naplneniu troch podmienok:

P₁: Človek spozoruje a aj bilancuje vlastný život v odlišnom svetle než doposiaľ.

14 Odlišenie PR od ostatných hodnotovo bohatých tém zabezpečuje unikátnosť životných príbehov jednotlivých ľudí, kde hodnota, ktorá je pre niekoho fundamentálna vzhľadom na jeho životný príbeh, môže byť pre iného bežnou hodnotou, tzn. nie základnou. Potenciálne sú všetky hodnoty fundamentálnymi hodnotami. Ale ako skutočne fundamentálne – pre potrebu identifikovať prítomnosť zmyslu – ich legitímujeme až konkrétny životný príbeh, explanatórny rámec, v ktorom dávajú v osobitej konfigurácii zmysel, pričom v inom rámci zmysel prinášať nebudú.

15 Výrazy „hodnota“ a „bezhodnota“ používam vo význame ako F. R. Barbò. Hodnota je v texte chápaná tak, že „...moja afektivita je prítahovaná tým alebo oným, nakoľko sa mi to predstavuje ako také, po čom možno túžiť, ako hodnotné, a tak chápem, že to pre mňa predstavuje hodnotu...“ Naopak bezhodnota vyjadruje, že „...jestvuje niečo, čo ma odpudzuje, čo sa mi zdá ako nebezpečné, a tak sa presvedčím, že je to pre mňa bezhodnotné.“ Bezhodnoty vznikajú z chýbajúceho rešpektu k pravým hodnotám a harmónii, ktorú zapríčiňujú. Bezhodnoty vyjadrujú akoby vo svete prevažoval opak hodnôt, teda bezhodnoty (vojny, zemetrasenia). Porov. BARBÒ, F.: *Základy filozofickej antropológie* [Lineamenti di antropologia filosofica]. prel. Peter Volek. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2008, s. 163;174.

- P₂:** EE zasahuje neočakávane, čo súvisí s intenzitou EE. Nemalo by ísť o ľubovoľný zážitok, ktorý si človek sám plánovane navodil, prípadne ide o zážitok, ktorý sa zásadne odlišuje od predpokladov, ktoré jedinec dopredu zvažoval.
- P₃:** Ide o zážitok, ktorý človeka paralyzuje a na ktorý sa dokáže konfrontovaný neproblematicky odvolať s tvrdením, že sa mu od tohto momentu zmenil život.

Po podmienku P₃ vrátane hovorím o EE v širšom zmysle slova. Do tejto kategórie spadajú pozitívne aj negatívne zážitky, ktoré sú bežne v prirodzenom jazyku popisované ako dobré aj zlé či neutrálne. (2) V užšom zmysle slova hovorím o EE vtedy, keď je splnená okrem podmienok P₁ až P₃ aj štvrtá podmienka. Ako je spomenuté vyššie, ide o zážitok, ktorý prináša odlišný pohľad na život, je neočakávaný a zároveň dostatočne intenzívny a jasne identifikovateľný, ako sa hovorí v podmienkach P₁ až P₃, ale navyše, a tu je znenie štvrtej podmienky:

- P₄:** EE prináša zásadnú ireverzibilnú zmenu v systéme dovtedajších hodnotových presvedčení konkrétneho človeka, ktorú predchádza hodnotová paralýza a dochádza k axiologickej premene fundamentálnych životných hodnôt. Inými slovami, ide o zážitok, kedy si človek uvedomí, že sa s pôvodnou sadou fundamentálnych hodnôt nedokáže s daným EE vysporiadať.

Predpokladám, že do kategórie EE v užšom zmysle slova budú patriť výhradne negatívne zážitky, tzn. ktoré označujeme v prirodzenom jazyku ako zlé.¹⁶ Ak sa bude hovoriť o EE v širšom zmysle slova, vždy by malo ísť o pozitívne aj negatívne zážitky. Ide tak o širšiu množinu, ale v užšom zmysle slova pôjde výhradne o negatívne zážitky, ktoré označujeme ako zlé a sprevádzať ich bude zásadné spochybnenie životných hodnôt.¹⁷ Vzbudenie pochybnosti

16 Jedným z možných ukazovateľov, kedy ide o pozitívny a kedy o negatívny zážitok, by mohla byť túžba po zopakovaní daného zážitku. Ak táto túžba absentuje alebo ak by išlo skôr o túžbu vyhnúť sa danému zážitku, vtedy mu rozumiem skôr ako negatívne. Nemyslím si, že negatívny zážitok nemôže obsahovať aj pozitívne prvky. Rovnako pozitívny môže obsahovať negatívne. Pre koncept EE je podstatný výsledok na základe splnenia štyroch podmienok.

17 Stretol som sa s dvomi zaujímavými námietkami do diskusie kvôli spornému rozlíšeniu pozitívneho a negatívneho EE. (1) O aký EE by išlo v prípade obrátenia sv. Pavla? (Sk 9, 4-5); (2) A čo v prípade Descartovho osvietenia? (1) Zdá sa, že pri obrátení sv. Pavla ide o pozitívny EE, ktorý nenávratne zmenil dovtedajší Pavlov život vrátane jeho predošlého hodnotového systému. Tento EE – zjavenie Krista – vnímam v konkrétnom momente Pavlovho života skôr ako bolestivý zásah Boha, ktorý zapríčinil prerod jeho dovtedajšieho sveta (PW). Nastala ireverzibilná a jasne identifikovateľná zmena v jeho životnej narácii. Tento EE vnímam v danom momente ako negatívny – z pohľadu Pavla prenasledovateľa, ako by sa dal pomenovať jeho vtedajší explanatórny rámec. Domnievam sa, že boli naplnené všetky štyri podmienky pre EE v užšom zmysle slova. (2) Osvietenie Descarta intuitívne podsúva interpretáciu, že išlo o pozitívny EE, oslobodzujúci, ktorý mu zásadne zmenil život. Naplnené boli zrejme len prvé 3 podmienky, a to veľmi intenzívne. V jeho príbehu chýba spochybnenie základnej hodnoty, ktorá bola v jeho živote prítomná – výkon racionality. Descartovi sa zásadne zmenila jeho životná narácia, ale hodnota, na ktorej všetko ostatné záviselo, sa skôr potvrdila než vyvrátila. To, že podstupujem výkon racionality naďalej nemožno spochybníť.

o základných životných hodnotách otvorí otázky, ktoré si bežne nekladíme, preto bude náročné na ne odpovedať a triviálne odpovede nás neuspokoja.

Výhodou tohto postupu je, že EE dovoľuje spätne vystopovať prvé momenty, ktoré život človeka výrazným spôsobom nenávratne ovplyvnili. Vzniká tak možnosť spätného identifikovania konkrétneho EE. Zdá sa, že pri vynaložení dostatočného úsilia dokážeme upriamiť pozornosť aj na chronologicky prvý zážitok v živote človeka, ktorý spôsobil zásadnú zmenu v jeho dovtedajšom nahliadaní na svet, čo si mnohokrát žiada návrat do detských čias. Autori, ktorí sa problematikou zmysluplnosti ľudského života zaoberajú, predovšetkým v anglofónnych paradigmách 20. – 21. storočia, narábajú s chronologicky prvým EE, zrejme aj EE v užšom zmysle slova, ako so zamlčaným predpokladom a výrazným spôsobom naň neupozorňujú, čo je v danej téme skôr na škodu. Prečo? Zdá sa, že človek môže prehodnocovať kvalitu aktuálne prítomného EE len vzhľadom na predošlé EE.¹⁸ Komparácia hodnôt naprieč životným príbehom je príležitosťou pre ich zhodnotenie a ďalší hodnotový rast. Na priblíženie toho, kedy a ako dochádza k zmene, ktorú zapríčiňuje EE, mi pomáha teória PR, ktorú priblížim v texte nižšie.

3. Personálny realizmus: Nová hybridná supranaturalistická teória

Vytvorenie teórie PR má za cieľ vyjadriť, že ak má mať teória o zmysle života dostatočnú explanatórnu silu, aby sa vysporiadala s možnými EE, je potrebné rešpektovať hodnotový prínos NW aj SNW. PR z definície zodpovedá kategórii hybridných teórií, pretože kladie dôraz na dôležitosť permanencie vzťahu medzi subjektom a objektom, pričom prijíma aj objekty patriace do SNW. Zachytáva tiež napätie medzi NW a SNW a nevyklučuje to, čo identifikujem ako antropologickú určenosť človeka, tzn. schopnosť vzťahovať sa aj k hodnotám, ktoré sú dostupné len v SNW.

Hybridné koncepcie rozlišujú subjekt a objekt. V PR z pohľadu objektivistického prístupu vyjadrujeme, že v relácii subjekt a objekt dokážeme identifikovať najskôr (1) „NW“ a potom (2) „PW“. Súčasťou NW je aj človek ako fyzická substancia. K takto ponímanému svetu NW pristupujeme zameraním našej pozornosti na tie objekty svojho okolia (životného priestoru), ktoré pútajú náš záujem. Z pohľadu subjektivistického prístupu vyjadrujeme, že vo vzťahu subjekt a objekt vieme identifikovať reláciu popísanú objektivizmom aj obrátene. Teda nie (1) NW a následne (2) PW, čo je rozlíšenie z chronologic-

¹⁸ Chronologicky prvý existenciálny zážitok popisuje (nie explicitne) napr. S. Sousedík, keď hovorí o „svete dieťaťa“, o „svete ľudského mláďaťa“ či o „svete dospelého“ a tieto svety sú chronologicky usporiadané od najmladšieho po najstaršie a sú odlišené. Porov. SOUSEDÍK, S.: *Kosmologický důkaz Boží existence v životě a myšlení*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 11 – 48.

kého východiska, ale najskôr (2) PW a potom (1) NW, čo je zasa vyjadrením epistemologickej následnosti.¹⁹ Subjektivistický prístup upozorňuje na dôležitú úlohu záujmu, ktorý človek svojmu okoliu venuje. Objekty v okolí človeka, ktoré sa preukázali nejakou mierou atraktívnosti a úspešne upúťali záujem, následne slúžia človeku, ktorý si ich osvojil, na tvorbu jeho PW, čo je svet konkrétného ľudského jedinca. Pravidelným opakovaním pre človeka prirodzeného procesu privatizácie ľudský jedinec *spolukonštruuje* svoj PW. Výraz *spolukonštruovať* má v tomto kontexte osobitý význam. Vyjadruje, že PW nie je len výsledkom nejakej nezávislej, uzatvorenej a individuálnej personálnej kreácie, ale zvyrazňuje skutočnosť, že pri (spolu)tvorbe PW narážame aj do limitov fyzického sveta, ktoré tak vstupujú do tvorby PW a ktoré ľudský jedinec pri (spolu)konštruovaní nevyhnutne reflektuje.²⁰ Nie je pritom vylúčené, že limity pozorované v NW možno slobodne v PW prekračovať. Mojm zámerom pri použití výrazu *spolukonštrukcia* je vyjadriť neoddeliteľnú spoluúčasť NW na tvorbe PW, zatiaľčo PW nesmie byť ochudobnený o možnosť slobodne prekračovať limity odpozorované v NW. Inými slovami, NW v PR nemôže nadobudnúť rolu determinanta PW. V tejto spojitosti treba bližšie vysvetliť aj výraz *záujem*. Priblížim ho pomocou výrazov atraktivita a atraktívnosť.

Téma atraktivity je doménou hybridných koncepcií zmysluplnosti ľudského života, aj preto pokladám PR za hybridný koncept. Najvýraznejšou osobnosťou v hybridných teóriách riešenia otázky zmysluplnosti ľudského života je nepochybne S. Wolfová, ktorá popisuje reláciu, ktorú človek so svetom nadväzuje pomocou výrazu atraktivita. Atraktivita je v tomto texte synonymom pre výraz *záujem*. Atraktivita na strane poznávajúceho subjektu naráža na atraktívnosť vo svete v predmetoch, ktoré sa dávajú poznávať. Na základe tvrdení S. Wolfovej tak atraktívnosť v NW púta záujem človeka (atraktivitu), čím dochádza k nadviazaniu vzťahu medzi poznávajúcim subjektom a poznávaným predmetom (objektom). Toto nadviazanie vzťahu je v hybridných koncepciách kľúčové pre zmysel.²¹

19 S. Sousedík upozorňuje na chronologickú a epistemologickú potrebu rozlišovať, kedy sa ukazuje nevyhnutnosť subjektivistického aj objektivistického prístupu, a k téme zaujímavosti uvádza: „Zaujímavosť není na našem poznání nezávislá: vždyť zajímavým může být něco pouze v závislosti na našem poznání. To, díky čemu může být nějaká věc pro někoho zajímavá, je nejčastěji nějaká její reálná, na našem poznání nezávislá vlastnost.“ *Ibid.* s. 21. Chronologické a epistemologické usporiadanie môže byť tiež odpoveďou na otázku, čo poznávame skôr: seba alebo svet mimo nás? Odpoveď záleží od zaujatého stanoviska. V prípade hybridnej teórie ide o kombináciu objektivistické a subjektivistického uhla pohľadu.

20 M. Karaba píše v téme vplyvu interpretácie na skúsenosť, keď aplikuje Kuhnovu schému na systém náboženských presvedčení, reflektujúc pozitivistickú tradíciu: „...Existujú však alternatívne prístupy, ktoré zdôrazňujú aktívnu úlohu „subjektu majúceho skúsenosť, ktorý tak nie je iba pasívnym príjemcom dát... Naše skúsenosti teda nie sú čisto objektívne, keďže sú podmienené našimi spomienkami, pocitmi a koncepciami, ani čisto subjektívne, pretože nie sme schopní ich ľubovoľne meniť a javia sa prinajmenšom ako súčasť „dané“. Neexistuje teda nijaká neinterpretovaná skúsenosť v zmysle, v akom ju predpokladali pozitívisťi.“ KARABA, M.: Aplikácia vybraných vedeckých metodológií na otázky náboženského poznania. In: *Filozofia*. 2017, roč. 72, č. 3, s. 193.

21 Porov. WOLF, S.: Happiness and meaning: two aspects of the good life. In: *Social Philosophy and Policy*. Vol. 14, 1997, No. 1, s. 211.

Akceptovaním predpokladu, že súčasťou NW je aj človek ako fyzická substancia, sa ponúka rozšírená interpretácia. Ľudskí jedinci neustále dialekticky pristupujú k NW a PW. Môžeme tak urobiť rozlíšenie medzi jednotlivcom ako substanciou fyzického sveta z pohľadu NW a osobou z pohľadu PW. Cieľom tejto dištinkcie je zvýrazniť dôležitosť námietok adresovaných koncepciám naturalizmu, či ešte konkrétnejšie, voči objektivistickým koncepciám naturalizmu o zmysle ľudského života.

Hlavnou úlohou už vyššie spomenutej antropologickej určenosti je vyjadriť bohatosť neprejavovaných dispozícií človeka, ktoré pri (spolu)tvorbe PW ľudského jedinca sprevádzajú. Kompletnú teóriu PR preto nevyhnutne dopĺňa aj možnosť subjektu venovať svoju pozornosť takým objektom, o ktorých máme informáciu, že prekračujú hranice NW. Predpokladom je, že o týchto predmetoch myslenia má človek informáciu. Takýto špecifický druh informácie poskytujú napr. náboženské systémy.²² Vyhýbať sa redukcii antropologických dispozícií človeka znamená pridržovanie sa princípu opatrnosti a prevencie pred stratou dispozícií potrebných pre zachovanie stabilného zmyslu v živote. PR sa vyhýba ochudobnenému chápaniu PW a nechcenému odstráneniu možnosti vzťahovať sa k nefyzickým substanciám, o ktorých máme pútavú informáciu. PR má za cieľ dokázať, že pre zmysluplný ľudský život je potrebné ponechať človeka venovať svoj záujem a nadviazať vzťah aj s takým objektom, ktorý nie je súčasťou NW.²³ Pôjde aj o atraktivitu, ktorá je zameraná na atraktivnosť mimo NW. V téme zmyslu ľudského života to znamená plnohodnotne akceptovať aj supranaturalistické prístupy, ktoré reprezentuje napr. náboženský systém a ním tlmočené hodnoty, ktorým sa človek rozhodol veriť. PR je teóriou, ktorá pozostáva z konceptu NW, SNW a PW. Súčasťou PW sú aj supranaturalistické dispozície ľudského jedinca. Pokúšam sa tak zachovať komplexnosť človeka ako ľudskej osoby so všetkými dispozíciami, ktoré jej prináležia.

V skratke, pohybovaním sa v NW prirodzene človeka niektoré veci priťahujú, pristupuje k tým veciam, ktoré pútajú jeho záujem. Záujem odpovedá na atraktivnosť. Keď atraktivnosť úspešne pripúta atraktivitu, človek sa

22 Supranaturalne hodnoty považujem v PR za plnohodnotné, aby tiež plnili funkciu fundamentálnych životných hodnôt. Informácie o nich môže poskytnúť napr. tradícia, zjavenie, náboženská skúsenosť alebo zvolený náboženský systém. Ak človek stráca záujem o NW, vtedy sa ešte viac zvyrazňuje potreba vnímať „...mimokognitívne funkcie náboženstva, ktoré vo vede nemajú paralelu.“ Porov. KARABA, M.: Aplikácia vybraných vedeckých metodológií na otázky náboženského poznania. In: *Filozofia*. 2017, roč. 72, č. 3, s. 193.

23 Treba spomenúť aj koncept „realistického personalizmu“, ktorý sa zameriava na problematiku „ontológie osoby“. Smerovanie a východisko v oblasti „personalistickej filozofie“ som hľadal u J. Letza. Čerpanie z jeho tvorby mi napomohlo vystavať myšlienku svetov NW a PW. Zdá sa, že stanovisko PR je kompatibilné s personalistickou filozofiou. Filozofiu vníma J. Letz už ako personalistickú filozofiu. Pre podporu spolukonstruktívnej PW uvádzam napr.: „Na personálnom bytí participuje tiež telesný svet, živý i neživý svet.“ LETZ, J.: Prosoponická ontológia a jej perspektívy. In: *Filozofia*, roč. 57, 2002, č. 8, s. 584. V epistemologickom poriadku by mala koncepcia „realistického personalizmu“ predchádzať koncepciu „personálneho realizmu“. Reálnu existenciu osoby prijímam ako výhodu. Najmä v otázkach rozlíšenia objektivistických a subjektivistických prístupov sa môže jednať o výhodu, ak sa chceme vyhnúť vyhnanenej pozícii subjektivismu: „Na to, aby sme sa vyhli subjektivismom každého druhu, je nevyhnutné prijať prioritu reálnej existencie osoby.“ *Ibid*, s. 588.

rozhlada po ďalších veciach, ktoré by ho púťali. Akceptovaním sledu takýchto zaujímavých vecí, ktoré pochádzajú z NW, ľudský jedinec (spolu)konštruuje PW. Pre teóriu PR je potrebné, aby si osoba aktívne uvedomovala túto dialektiku NW a PW, pretože pre zmysel v ľudskom živote bude v PR potrebné neustále vstupovať do vzťahov a vyvíjať netriviálne náročnú racionálnu aktivitu v procese privatizácie, ktorá vyvrcholí v schopnosti vzťahovať sa k SNW.

Výhodou prijatia PR je, že ho možno ďalej rozvíjať do podoby interpersonálneho realizmu. Ide o teoretické zachytenie dynamiky ľudí navzájom, ktorí vstupujú do rôznych vzťahov. Tu mám na mysli predovšetkým život v spoločnosti ostatných ľudí alebo ešte konkrétnejšie komunitu, ktorá sa zjednotila pre nejakú spoločne zdieľanú a cennú vlastnosť. Interpersonálny realizmus má slúžiť na pomenovanie tých častí NW v podobe objektov a vecí, ktoré sa procesom privatizácie dostali do konkrétneho PW a aspoň čiastočne sa prekrývajú s iným PW. Stretáme tak mnohých ľudí v priestore NW, ktorí medzi sebou dokážu aspoň čiastočne zdieľať privatizovanú skutočnosť ako osoby. Identifikovanie tejto vzájomnej podobnosti jednotlivých PW umožňuje vzniknúť rôznym zdieľaným svetom, ktoré v PR nazývame interpersonálne svety a ďalej budú označované už len (IPW).²⁴ Ide napr. o svety matematikov, horolezcov, rybárov a pod. Záleží od zjednocujúcej vlastnosti daného PW a do akej miery sa prekrýva s iným PW. Neznamená to teda, že PW bude u odlišných osôb rovnaký. To nie je možné. Nanajvýš si budú tieto PW podobné. Povedané inak, môže ísť o spoločnosť (komunitu) ľudí, ktorých záujem oceňuje obdobnú atraktivitu. IPW podporuje aj filozofické stanovisko J. Cottinghama. Tvrdí, že nie je možné len tak nahliadať na konanie jednotlivca bez toho, aby sme ignorovali skutočnosť, že sú tu aj iní ľudia. Konštruovanie, napĺňanie či odhaľovanie zmyslu v ľudskom živote spôsobom, ktorý by napr. ubližoval druhým alebo by druhých využíval iba inštrumentálne ako nástroj na dosahovanie cieľov, postupne oberá takto konajúceho jedinca o nárok nazývať sa človekom. J. Cottingham pomenúva podobné snahy, kde sa človek stáva inštrumentom, ako pokus o zmysel v izolácii. Ide o nepravé označenie zmyslu v ľudskom živote.²⁵

Kľúčovým atribútom PR je, že opisuje prežívanú skutočnosť pomocou NW a PW a zachováva dispozície človeka, ktoré mu umožňujú prekročiť NW. V rámci NW dokáže PR zachytiť IPW a smeruje tiež k SNW. PR je teória, ktorá pozostáva zo štyroch hlavných zložiek:

1. Prirodzený svet: „NW“.
2. Svet nadprirodzený: „SNW“.
3. Dispozične neredukovaný osobný svet, ktorý je vyjadrením relácie: „PW“.
4. Dynamiku prežívanej skutočnosti NW a SNW dotvára: IPW, na základe bodu 3.

24 Zhrnutie zavedených skratiek: „EE“ [existential experience] existenciálny zážitok, „PR“ [personal realism] personálny realizmus, „NW“ [naturalistic world] naturalistický svet, „SNW“ [supernaturalistic world] supranaturalistický svet, „PW“ [private world] privátny svet, „IPW“ [interpersonal world] interpersonálny svet.

25 Porov. COTTINGHAM, J.: *On the Meaning of Life*, p. 27 [meaning in isolation].

PR si nenárokuje na zachytenie ustálenej a nemennej skutočnosti. Nezachytáva stály a nemenný PW konkrétnej osoby, ani stály a nemenný NW, SNW, či IPW nejakej komunity. Cieľom PR nie je vyčerpávajúco opísať PW konkrétneho človeka, ale skôr len najvýraznejšiu vlastnosť jeho prežívanej skutočnosti. Napr. počítačový technik (PW), ktorého zaujíma hardvér aj softvér, aj keď výrazne viac záujmu venuje softvéru. Mnohí hardvéroví nadšenci napr. nepoznajú programovací jazyk. V PR ide o dynamický popis PW. Potom aj potenciálne prítomný zmysel, odhalený v PW, bude dynamickej povahy, a to tak, že môže byť výraznejšie prítomný či menej prítomný alebo aj takmer neprítomný v PW. Spolu s dynamickým popisom PW treba akceptovať myšlienku, že PW môže podliehať postupným prerodom z dôvodu striedania alebo miešania záujmov naprieč časom. Napr. v dôsledku dospievania alebo z dôvodu iných prirodzených príčin. K zmene môže dochádzať napr. aj prehodnotením a označením iných vecí za pútavé. Vtedy sa zo sveta vášnivého čitateľa môže stať postupným striedaním záujmu, zmenou smerovania atraktivity smerom k atraktívnosti, napr. svet zanieteného matematika a predošlý PW nemusel zaniknúť. Len stratil na svojej predošlej intenzite a ustúpil do úzadia. Predpokladám, že postupný prerod PW od jedného k druhému napr. PW₇, PW₈, PW₉ atď. u toho istého človeka je za bežných okolností prirodzene postupný. Inými slovami, novovznikajúce PW u toho istého človeka, ktoré v budúcnosti striedaním záujmu vznikajú a zanikajú alebo sa čiastočne prekrývajú (čitateľ-filatelista-hudobník), nie sú nejakým výnimočným procesom. Príčinou prirodzených zmien PW môžu byť prirodzené organické zmeny ako starnutie či s tým spojené mentálne zmeny, možno zmena prostredia a tým zmena vecí, ktoré sa frekventovane dovtedy ponúkali, aby sa stali predmetom záujmu. Častokrát ani človek sám nepostrehne, že došlo k zmene jeho vlastného PW. To, že sa jeho svet zmenil, si možno uvedomí až s dlhším časovým odstupom jednotlivých prerodov. Napr. v chronologickej následnosti svetov: PW₂₁ [čas] PW₄₁ až v bode PW₄₁ si človek môže odrazu spätne uvedomiť, že jeho pôvodne prežívaný PW₂₁ už dávnejšie nie je aktuálny. V pokoji si uvedomí, možno s malým prekvapením či nostalgiou, že dnes sa už venuje niečomu odlišnému. Spozoruje odlišnosti medzi PW₂₁ a PW₄₁, ale nie je to nejaká výnimočná udalosť, ktorá by mala výraznejší dopad na konkrétny ľudský život, či fundamentálne životné hodnoty.

Domnievam sa, že ak má ísť o bezbolestnú, a teda príjemnú alebo aspoň nie nepríjemnú premenu jedného sveta PW₁ na iný PW₂, nemôže ísť o časovo a kvalitatívne príliš vzdialený vzťah týchto svetov. Ak by napr. bol nový PW len málo vzdialený pôvodnému PW, potom mohlo ísť o prirodzený postup, ako spomínam vyššie, alebo mohlo dôjsť k EE v širšom zmysle slova. Ak by sa však odrazu mal PW₂₁ prerodiť na PW₄₁, kde ide o vyjadrenie ich kvalitatívnej a obsahovej vzdialenosti bez postupu medzi nimi, išlo by o zásadnú zmenu. Zásadná zmena by nebola prirodzená vzhľadom na prirodzené prerody, čo by si vyžadovalo adekvátne vysvetlenie. V takomto momente by podľa teórie PR mal byť v životnom príbehu prítomný EE aj so štvrtou podmienkou P₄, ktorá je potrebná pre EE v užšom zmysle slova. Úlohou jedinca zasiahnutého negatívnym EE v užšom zmysle slova by malo byť vynaloženie úsilia na neod-

kladné reflektovanie štyroch podmienok EE, ktorých porozumenie a schopnosť odpovedať by mala zohrávať kľúčovú úlohu. Porozumenie a odpovedanie (konaním) na EE v užšom zmysle slova potrebuje reflektovať aj fundamentálne životné hodnoty. Ide vlastne o požiadavku fundamentálnymi životnými hodnotami danú situáciu valorizovať a nastaviť tak nový funkčný PW. Alebo v opačnom prípade, nevytvoriť žiaden nový PW, ak vo valorizácii zasiahnutý človek zlyhá. Ak zlyhá, tento stav nazývame stratou zmyslu. Život bez zmyslu v PR vyjadruje stratu schopnosti žiť v súlade s dynamikou prerodov svetov PW. Ak nevznikajú nové PW, potom nie sú prístupné ani ostatné IPW. Človek žijúci bez dynamických prerodov PW nedokáže popísať svoj život ako zmysluplný, dokonca ani predošlé aktivity a hodnotu predošlých svetov PW a IPW nevidí ako zmysluplné. Ako rozumieť v tomto prípade výrazu *zmysel*?

V PR referuje výraz zmysel na životný príbeh konkrétneho ľudského života. Výraz zmysel by mal vyjadrovať v danom explanatórnom rámci, tzn. životnom príbehu, nejakú vnútorne štruktúrovanú a širokospektrálnu ocenenú hodnotu alebo systém hodnôt, ktorý nás motivuje konať, o niečo sa usilovať. Vnútorne štruktúrované hodnoty sa tak stávajú nielen zmyslom, ale zároveň aj cieľom jednotlivých našich aktivít. Dokonca stoja za určením cieľa celoživotného smerovania konkrétneho človeka. Z takejto definície zmyslu potom vyplýva, že aj postupný prerod od PW_1 k PW_x má nejaké finálne smerovanie. V živote človeka tak na základe fundamentálnych životných hodnôt ide prirodzene o moderované, a nie o náhodné prerody svetov PW.

Strata záujmu potom vedie aj k strate zmyslu kvôli suspendovanej schopnosti (spolu)vytvárať hodnotný PW. Znamená to, že nie je viac priestor pre zmysel, pretože sa nemá kde preukázať. Strata záujmu sa ale fakticky nedotýka vecí v NW. Ich atraktivnosť sa nezmenila, mení sa len prístup z PW k nim. Akoby sa predsa ponúkal priestor pre obnovenie či znovuzavedenie PW, kde sa opäť bude stretať atraktivita s atraktivnosťou. Na priblíženie možného východiska zo situácie, kedy dochádza k strate zmyslu života, použijem analógiou dvoch svetov. Nazvime tieto svety ako (a) (PW) svet veselého a (b) (PW) svet smutného.²⁶ V nasledujúcej časti tieto dva svety objasňujem.

3.1 Svet veselého a svet smutného

(a) Ak príde PW veselého o zmysel, vtedy sa človek v nádeji na zavedenie dynamickej skutočnosti s nejakým zmyslom opäť rozhliada do NW a nachádza nové pútavé veci. Možno zmenou okolia, presťahovaním sa a pod. Zdá sa, že úspešnou by mohla byť snaha o preskúmanie čo najväčšieho množstva

²⁶ Svet veselého a smutného budujem analogicky k situácii „úzkosti“ a „zúfalstva“, ktoré v predkladanej konfigurácii preberám od S. Sousedíka. Porov. SOUSEDÍK, S.: *Kosmologický důkaz Boží existence v životě a myšlení*, s. 21. Napr. pri výraze „zúfalstvo“ treba byť obozretný. Ak nadobudneme presvedčenie, že zúfalca ľahko identifikujeme, mýlime sa. Pretože zúfalcom častokrát býva človek, ktorého by sme takto neoznačili. Môže viesť usporiadaný a úspešný život. Môže dokonca ísť o niekoho, kto je v spoločnosti obľúbený. *Ibid.*, s. 44.

vecí NW, čím akoby človek pátral po atraktivnosti, ktorú dovtedy nachádzal, no tentokrát sa ju snaží objaviť nanovo. Tým sa aktívne usiluje o obnovenie aspoň takého zmyslu a dynamiky, ktorý bol prítomný v predošlom PW. Ak sa dá takýto postup uplatniť, zvyčajne sa môže jednať o človeka, ktorý disponuje životným elánom, silným sebedovomím alebo veľkou vierou.²⁷ Ak je schopný vzťahovať sa k NW, je schopný obnoviť aj suspendovaný proces privatizácie objektov NW. Odvádzanie pozornosti smerom od stavu bez prítomnosti zmyslu nie je východiskom. Neliečený stav bez zmyslu, na ktorý sa človek zámerne nesústreďuje, môže potichu prerastať do reality PW smutného. Preto východiskom nie sú chvíľkové radosti ani krátkodobá zábava s priateľmi. Znamená to, že kým sa človek zaoberá stratou zmyslu, žije len dočasný suspendovaný PW. Ide o pozíciu, keď sa snažíme introspektívne odhaliť, čo nás motivovalo konať, o niečo sa usilovať, pýtame sa na cieľ jednotlivých našich aktivít, ale aj na celožitvotné smerovanie.²⁸

(b) Odlišnou situáciou je, keď človek neopúšťa suspendovaný a teraz už aj statický PW a upadá do PW smutného, ktoré je zapríčinené napr. predošlým nevšímaním si EE a otázok, ktoré otvoril. Akoby šlo o pomalé stagnovanie aktivít. PW sa v tomto prípade stáva smutným svetom, čo vyjadruje, že žiadna vec v NW viac nepúta záujem. Bol odmietnutý koncept atraktivnosti. Pričom ide o rozhodnutie človeka túto situáciu neriešiť. Aby nastala situácia (b), predpokladám, že by sa malo jednať výhradne o EE v užšom zmysle slova. To znamená, že sa splnili všetky štyri podmienky a nastalo zdrvivujúce zrútenie predošlého PW napadnutím fundamentálnych životných hodnôt. Ak sa dostaví do ľudského života skutočne EE štyroch podmienok, dokáže spochybníť úplne celú predošlú realitu PW vrátane dispozície nadväzovať vzťah s čímkoľvek v NW. Úplne stratiť záujem o svet naokolo NW znamená spochybníť všetko, čo nám bolo dovtedy známe. Dokonca aj spôsob hľadania zaujímavých vecí z bodu (a) sa zdá byť nefunkčný. Pretože nespochybňujeme len vlastnú schopnosť zaujímať sa o NW, ale zbavili sme atraktivnosti aj všetky existujúce veci v NW tým, že sme spochybnili stálosť atraktivnosti v NW. Zisťujeme napr., že veci v NW môžu aj nebyť, a teda aj atraktivnosť môže aj nebyť. Existencia doterajších PW bola podmienená skúsenosťou s atraktivnosťou v NW, ale ak sú odteraz všetky veci NW zbavené atraktivnosti kvôli prežitíu štyroch podmienok EE, potom ak sme objektivistami v naturalistickom stanovisku, niet viac možnosti, ako obnoviť zmysluplný PW, pretože nemáme s čím nadviazať vzťah a vytvoriť tak dynamickú reláciu. Táto situácia nastáva len vtedy, ak sme predtým neučinili kroky k prevencii. A tu sa dostávame ku kľúčovej kritike naturalistických konceptov z pohľadu PR.

27 Hľadajúci človek vo svojom úsilí o zdôvodnenie zmyslu zahŕňa aj odpoveď na otázku „vyššieho cieľa“, ktorý má poskytnúť potrebnú perspektívu. Porov. TAVEL, P.: *Zmysel života podľa V. E. Frankla*. Bratislava : Iris, 2004, s. 21. Nie je vylúčené, že sa môže jednať aj o vieru v náboženskom zmysle slova.

28 Problém straty „zmyslu ľudského života“ je úzko spätý s príbuznými tvrdeniami. Malo by teda ísť o nejakú hodnotu, ktorá nás motivovala konať, o niečo usilovať, ktorá je zároveň cieľom jednotlivých našich aktivít (parciálne), ale tiež cieľom celožitvotného smerovania (života ako celku). Porov. SOUSEDÍK, S.: *Kosmologický dôkaz Boží existence v živote a myslení*, s. 38.

V situácii (b) sa stáva objektivistická verzia naturalizmu determinujúcou inak dynamický PW a odsudzuje takýto svet na realitu smutného, tzn. na svet zbavený akejkoľvek zmyslupnej, zaujímavej a dynamickej budúcnosti. Odsudzuje ho tým, že nepripúšťa k popisu zmysluplného ľudského života prekročenie limitov prirodzeného sveta, v ktorom sme sa sklamali. Keďže človek v tejto špecifickej situácii stráca záujem o NW a nakoniec aj v celku, teda o prirodzený svet vôbec, stráca tým aj možnosť v NW alebo pomocou NW zmyslupnú realitu obnoviť.²⁹ V tomto momente sa ukazuje dôležitosť predísť redukcii dispozícií človeka, ktorou je aj schopnosť prekračovať hranice NW. Napr. objektivistický naturalizmus sa snaží sprístupniť nárok na zmyslupný život čo možno najväčšiemu publiku, a preto nastavuje svoje požiadavky pre zmysel až príliš nízko, len do prirodzeného sveta. Sú dostupné len hodnoty ponúkané v NW, a ak je záujem v NW zničený, tak je zničená aj možnosť obnoviť funkčný PW. Objektivistický naturalizmus čelí kritike, že redukuje prirodzenú dispozíciu človeka nadväzovať vzťah aj so SNW, kde sa nachádza zdroj hodnôt, ktoré nepodliehajú zmenám. Samostatný prístup naturalizmu tak ponecháva človeka v absurdnej životnej situácii bez zmyslu a bez možnosti jeho opätovného obnovenia, aj keď s pôvodne šlachetnou myšlienkou priblížiť možnosť zmyslu čo najširšiemu publiku. Supranaturalistickou sa stáva koncepcia vtedy, keď umožní prekračovanie limitov, ktoré dáva prirodzený svet, teda že možno ísť ďalej, až za NW. Pre zachovanie antropologickej komplexnosti ľudských jedincov so všetkými dispozíciami požaduje teória PR nezabráňovať (spolu)konštrukcii vzťahov aj so spirituálnou skutočnosťou, ako o nej hovoria vybrané náboženské systémy. Pretože asimilácia hodnôt, ktoré ponúkajú, sa môže stať v explanatórnom rámci bez zmyslu jedinou záchranou. Ak bude človeku poskytnutá prevencia pred stratou zmyslu, napr. v podobe informácie o dokonalom Bohu, potom sa ukazuje príležitosť, ako umožniť nový zrod zmyslupného PW.³⁰ Človek by zrejme potreboval zamerať svoju pozornosť na taký objekt, ktorý nepatrí do množiny, ktorú predtým kvôli EE v užšom zmysle slova nenávratne spochybnil. Ak spochybnil všetky veci NW, potom potrebuje zamerať svoj záujem na objekty mimo NW, ktoré mu poskytujú príležitosť znovuzrodiť PW a dodať mu chýbajúci zmysel, záujem a dynamiku. Neskôr nie je vylúčené, že svoj záujem môže opäť obrátiť aj na NW, pretože prekročením NW získava nový pohľad, nový prístup aj smerom k NW rovnako, ako aj k PW. Môžeme tak vidieť aj ten istý NW v celkom novom svetle. V takomto obraze sveta, aký ponúka PR, je vždy aspoň dispozične prítomný konkrétny zmysel života.

29 Človek (spolu)tvoriaci PW v stave (b) sa už viac ani neusiluje o vytvorenie novej situácie a môže tak svoj život nazvať ako melancholický alebo aj nezmyselný. Je však potrebné, aby bol túto nezmyselnosť schopný vysvetliť. Pretože sa môže preukázať, že to nie je (b), čo tvorí prežívanú skutočnosť, ale (a). Ak dokážeme hovoriť o „pseudo-zmysle“ ako o falošnom zmysle ľudského života, zrejme môže byť východiskovým bodom aj „pseudo-nezmyselnosť“, keď sa môžeme mylne domnievať, že vedíme nezmyselný život. Podmienkou je, že by sme mali vedieť „zmyslupnosť“ aj „nezmyselnosť“ zdôvodniť.

30 Informáciou o nefyzických substanciach je napr. informácia o Bohu, nesmrteľnej ľudskej duši a o vlastnostiach, ktoré im prináležia. Napr. dokonalosť, nesmrteľnosť, nemennosť a pod. Pričom hlavnou úlohou tejto informácie je oboznámiť človeka s tým, že prirodzený svet nie je jediný priestor pre poznávanie a že aj supranaturálne (dokonalé a nemenné) hodnoty je možné inkorporovať do životného príbehu.

4. Koncept existenciálneho zážitku v teórii personálneho realizmu

V súčasnej diskusii o probléme zmyslu ľudského života vystupuje do popredia spor o hodnoty, ktoré by mali prinášať do života zmysel, a kladie sa dôraz na zdroj, z ktorého vzišli. Ale kedy sa toto otázkou začíname seriózne trápiť? Čo v životnom príbehu človeka zapríčiňuje, že sa jeho pozornosť presunie od každodenných otázok typu: Čo si ráno obliecť? Čo si dať na obed? Aké bude počasie? Ktorým vlakom ísť? – k zintenzívneniu pochybností a následnej kumulácii otázok o rodine, deťoch, priateľoch, manželstve? Čo človeka privádza k otázkam o náboženstve, kráse či spravodlivosti? Je tu niečo, čo vyvoláva niekedy menej, inokedy viac zvýšený záujem o myšlienky na zmysluplnosť života? Čo presúva otázku o zmysle života z oblasti okrajových tém, o ktorých by sme možno radšej ani nepočuli, do centra záujmu? Tieto otázky v teórii PR kulminujú k formulácii štyroch podmienok potrebných pre EE. V 2. časti tohto textu bolo spomenuté, že nie je nutné splniť všetky štyri podmienky, aby išlo o EE. Budeme rozlišovať EE v širšom a v užšom zmysle slova. Splnenie prvých troch podmienok v rôznom poradí je potrebné pre EE v širšom zmysle slova (nakoniec môžu byť splnené aj parciálne) a všetky štyri podmienky sú dostatočné pre EE v užšom zmysle slova. Upresnené podmienky sú nasledovné:

- P₁:** Časová podmienka: Človek spozoruje a aj bilancuje vlastný život v zásadne odlišnom svetle. Začne prehodnocovať svoju minulosť, súčasnosť aj budúcnosť. Pochybnosti a otázky sú v tomto momente retrospektívne a prospektívne, pričom na interpretáciu svojho života hľadá človek stabilnú, zmysluplnú a fenomenologicky prístupnú perspektívu.
- P₂:** Podmienka kontingencie: EE zasahuje neočakávane, čo súvisí aj s intenzitou zážitku.³¹ V explanatórnom rámci, pod ktorým rozumieme konkrétny ľudský život, by malo v zásade ísť o nepriamu úmeru. Čím je menší dôvod predpokladať, že sa zážitok dostaví, o to viac bude životnom príbehu intenzívnejší, čím bude mať zároveň zásadnejší vplyv na budúce smerovanie života. Neočakávanosť EE a prekvapenie z jeho prítomnosti v živote je v tomto bode aj príčinou hodnotovej paralýzy.³²

³¹ Neočakávane však neznamená neplánovane. Môžete napr. plánovať rodičovstvo, ale to, že sa podarí počať dieťa alebo že sa dieťa narodí, bude kvalitatívne odlišný stav než ten, ktorý sa predpokladal. Takto to môže byť v rôznych životných situáciách, napr. úspešné absolvovanie skúšky, rutinná návšteva lekára s nečakaným oznámením, prvý let lietadlom, získanie nového zamestnania, prvý pohľad na otvorené more atď. Predpoklad bude zrejme iný než konkrétny zážitok. Pričom intenzita zážitku bude variabilná. Pre človeka, ktorý more už videl a možno aj viackrát, asi už nebude opätovný pohľad na more rovnako intenzívny ako prvýkrát. Obdobne možno premýšľať aj o narodení druhého, tretieho dieťaťa a pod. Niektorí považujú za stále rovnako intenzívny EE napr. návštevu a vyšetrenie u zubára. Aj tu by však malo byť možné odhaliť vnútornú štruktúru zážitku a zistíme, že pri porovnaní jednotlivých návštev odlišíme viac či menej náročné chvíle strávené u stomatológa.

³² Pod hodnotovou paralýzou rozumiem uvedomenie si otrasu pôvodných presvedčení. Ide o moment prekvapenia, plynúci zo spochybnenia dovtedajších hodnotových presvedčení, ktorý signalizuje prí-

- P₃:** Podmienka externosti: Poukazuje na zážitok, na ktorý dokážeme neproblematicky referovať ako na nejaký bod v životnom príbehu. V explanácii životného príbehu tak ide o poukázanie na nejakú problémovú či spornú časť, ktorá nebola logicky predpokladaná a v danom explanatórnom rámci pôsobí rušivo. Táto tretia podmienka môže byť zahrnutá už v prvej a druhej podmienke ako skrytý predpoklad. Jej hlavným znakom by malo byť to, že príčina vstupu zážitku do života nie je primárne človek sám. Vstupuje zvonku.
- P₄:** Podmienka infekčnosti: EE prináša ireverzibilnú axiologickú zmenu v systéme dovtedajších hodnotových presvedčení, ktorej bude predchádzať hodnotová paralýza. Hodnotová paralýza znamená, že človek má pocit, že sa s daným EE nedokáže vysporiadať. Názov podmienky naznačuje, že pôjde o nekontrolovateľné rozšírenie spochybnenia na všetko dovtedy poznané, cenné a považované za hodnotné. Od tohto momentu sa bude zdať, že všetky hodnoty môžu podliehať zmenám. Podmienka infekčnosti sa môže ukázať ako splnená aj vtedy, keď už má človek pocit zdravia, tzn. keď sa domnieva, že EE úspešne prekonal.

Úlohou konceptu EE v PR je určiť, kedy sa nachádzame v téme zmyslu ľudského života. Zážitok prvých troch podmienok v rôznej kombinácii síce otvára tému zmyslu ľudského života, no dôsledky konfrontácie s týmto druhom EE nemusia pretrvať. Ide preto o nutné, ale nie o dostatočné podmienky. Takýto trojpodmienkový EE dokážeme bez väčších problémov asimilovať do životného príbehu, a to bez toho, aby sa stratila predošlá konzistencia či smerovanie k celoživotnému cieľu. Viac zaujímavou sa zdá byť téma zmyslu života, ktorú so sebou prináša EE v užšom zmysle slova. Pokiaľ ide o konfrontáciu s EE, ktorý spĺňa všetky štyri podmienky, potom sa otvára téma zmyslu ľudského života, ktorá neodchádza. Čím dlhšie je otvorená, tým viac otázok dokážeme v tomto priestore sformulovať, pričom neovládame ponúkať aj zdôvodniteľné odpovede.³³ Nakoniec spochybňíme vlastný životný príbeh, jeho doterajšie a aj ďalšie smerovanie a strácame cieľ, ktorý sme pred EE tohto druhu akosi intuitívne nasledovali. Keď je človek konfrontovaný s EE v užšom zmysle slova, nastáva nenávratná zmena dovtedajšieho PW alebo, povedané inak, zničenie dovtedajšieho PW, a to podľa druhu EE, s ktorým bol človek konfrontovaný.³⁴ Keď človek začne bilancovať vlastný život, mal by byť schopný identifikácie

tomnosť niečoho neočakávaného.

- 33 Ľudia sa bežne odvolávajú na priateľstvo, rodinu, deti, kariéru atď. ako na hodnoty, ale nevedia podať zmysluplné zdôvodnenie prečo. Permanentné pýtanie sa na životne dôležité otázky, na ktoré nedokážeme odpovedať a o ktorých sme si pred konfrontáciou s EE mysleli, že poznáme odpovede, spochybňuje fundamentálne životné hodnoty každým nevydareným pokusom o adekvátnu odpoveď.
- 34 Napr. sa ponúka nasledujúca analógia, v ktorej dopĺňam skratky NW a PW. „Človek ako subjekt poznávania [PW] dokáže sledovať vo svojom prostredí [NW] aj seba samého ako objekt, tak ako sleduje aj iné objekty. Sebauvedomovanie spôsobuje, že človek je jediný živočích [NW], ktorý vie, že tak ako iní ľudia [IPW], aj on zomrie. Pozoruje aj svoju nedokonalosť, obmedzenosť, nekonzistenciu.“ Kontakt so smrťou považujem za EE v užšom zmysle slova. Napr. ak nečakane zomrie nadovšetko milovaná osoba. Tu človek zakúsi konečnosť v smrti a tiež neprívetivosť sveta. Porov. KOVÁČ, L.: O zmysle ľudského

zásadných EE pre svoj životný príbeh, a dokonca by mal byť schopný ich chronologicky bez väčšej náročnosti na presnosť usporiadať. V tejto súvislosti stojí za to spomenúť, že napr. S. Sousedík uvádza zážitok smrti ako často prvú udalosť (EE v užšom zmysle), ktorej dôsledkom sa mladému človeku s konečnou platnosťou zrúti jeho detský svet (PW₁).³⁵ Táto udalosť nenávratne zmení svet dieťaťa (PW₁) na svet dospelého [PW?].³⁶ Intenzívnosť EE v užšom zmysle slova by mala výrazne prispievať k väčšej pravdepodobnosti nejakého nového poznatku o fundamentálnych životných hodnotách, či aspoň k čiastočnému identifikovaniu hodnôt a bezhodnôt. Isté by malo byť, že úspešne prežitý EE v užšom zmysle slova bude už vždy prítomný – viac či menej – v explanatórnom rámci konkrétneho človeka a v postojoch, ktoré vzhľadom na nové životné situácie zaujme.

Priblížme si ešte štyri podmienky EE nasledujúcou analógiou. Funkčný počítač tvoria v súčasnosti tri softvérovo dôležité prvky. (1) Bios, ktorý je základným programom počítača. Užívateľ s ním priamo neprichádza do kontaktu, mnohí o ňom vôbec nevedia. (2) Operačný systém, s ktorým prichádza užívateľ do kontaktu. Je to softvérové prostredie, v ktorom užívateľ pracuje. Operačný systém sa zavádza a spúšťa len na pokyn biosu. Je ním podmienený. (3) Na vrchu je program či softvérová aplikácia, ktorú na monitore vnímame a používame s určitým cieľom, napr. softvér na písanie textu. Rutinne zapneme počítač a spustíme potrebný program podľa cieľa, ktorý chceme naplniť. Písanie článku, sledovanie videa, použitie kalendára a pod. Keď sa rozhodneme prácu ukončiť, program uloží náš postup a danú aplikáciu zatvoríme. Je možné používať aj mnoho programov naraz, ak chceme pracovať v multitaskingu. Spúšťame a ukončujeme jednotlivé programy podľa potreby. Kým zadávame počítaču také vstupy, na ktoré je pripravený, všetko prebieha v poriadku, pretože má nachystanú sadu odpovedí na naše požiadavky. Niekedy sa ale stane, že aplikácia zamrzne a vzhľadom na operačný systém je akoby paralyzovaná. Vtedy prostredie systému ďalej funguje a len aplikácia ostáva nehybná. Stáva sa to kvôli neočakávanému vstupu od užívateľa alebo aj kvôli nezodpovedne vystavanému kódu samotnej aplikácie. V tomto momente máme možnosť počkať, či sa daná aplikácia opäť spustí, alebo sme nútení ju reštartovať. Ak ju reštartujeme, nanovo sa spustí a opäť pokračujeme v práci. Ak pracujeme v multitaskingu, môžu prestať fungovať aj viaceré aplikácie, ktoré môžu spôsobiť zamrznutie operačného systému. Ak sa operačný systém neodkáže

života. Hodnota života spočíva v jeho časnosti a pominuteľnosti: krátke záblesky v temnote nekonečna. Dôstojnosť žitia by mala vrcholiť v dôstojnosti smrti. Kalligram, 2018, s. 81 – 82.

35 V súvislosti s chronologickým usporiadaním [jednotlivé EE] hovorí S. Sousedík o dvoch významných zážitkoch. Ide o zážitok neopätovanej lásky a zážitok smrti. Môže ísť aj o kontakt so smrťou ako taký, dokonca môže ísť o smrť domáceho maznáčika, v momente ktorej si dieťa odrazu uvedomí, že žije vo svete, ktorý by mohol aj nebyť. Porov. SOUSEDÍK, S.: *Kosmologický dôkaz Boží existence v životě a myšlení*, s. 26 – 31.

36 Tento moment vystihuje napr. Albert Camus, reflektujúc uvedomenie si smrti: „Načúval som svojmu srdcu. Nevedel som si predstaviť, že ten tlkot, čo ma tak dlho sprevádza, by mohol raz utíchnuť. Nikdy som nemal fantáziu v pravom slova zmysle. No aj tak som sa pokúšal predstaviť si onú sekundu, keď mi už tlkot srdca nebude doznievať v hlave.“ CAMUS, A.: *Cudzinec*. Bratislava : Petit Press, 2005, s. 83.

s touto paralizou vysporiadať, nastáva kolaps a pád. Vyžaduje sa reštart počítača, ktorý ukončí prebiehajúce relácie v rámci operačného systému, a aj sám operačný systém je pomocou biosu zavedený nanovo. Po tento bod analógia zachytáva prvé tri podmienky. Môže však dôjsť aj k takému neočakávanému zadaniu pre operačný systém, že ho to úplne znefunkční, vtedy nepomáha ani reštart, pretože operačný systém nedokáže byť pre zásadný problém úspešne reštartovaný. Vtedy je potrebné ešte pred samotným pokusom o zavedenie operačného systému editovať bios, teda základný program, ktorého úlohou je spustiť operačný systém. Pod biosom rozumiem analogicky fundamentálne životné hodnoty. Niekedy je softvérové poškodenie počítača také zásadné, že pre jeho opätovnú funkčnosť je potrebné bios vymeniť. A to je možné len softvérovou aktualizáciou alebo jeho fyzickou výmenou. Riešením je tak dodanie nového základného programu a spôsob a vhodnosť riešenia spočíva na majiteľovi zariadenia.

V PR ide o takú deskripciu prežívanej skutočnosti, ktorá sa vyhýba nebezpečným redukciám vzhľadom na potenciú prítomnosti zmyslu. Nebezpečie takejto redukcie identifikujeme napr. v objektivistickom naturalizme, ktorý odmieta, aby rovnocenne vstupovali do života človeka hodnoty, ktorých zdroj je za hranicami NW, čo ma vedie k problému nemožnosti obnoviť PW, ktorý je zničený kvôli EE v užšom zmysle slova. Nemožnosť obnoviť PW vzniká vtedy, ak sa nenachádzajú medzi vecami existujúcimi v NW žiadne také, ktoré možno identifikovať pomocou atraktivity a atraktívnosti. Znemožňuje sa tým schopnosť vytvoriť vzťah a udržiavať reláciu, v ktorej by sme mohli zmysel svojho života stabilne identifikovať. Ak sa nevytvárajú príležitosti pre zmysel, nie je možné o zmysle života hovoriť. Preto vidím východisko v nasmerovaní záujmu aj na svet nad-prirodzený (SNW), ktorý naturalizmus neguje. Výhodou prijatia SNW je napr. prevencia pred stratou zmysluplnej skutočnosti PW. Ak sme sa rozhodli veriť nejakému náboženskému systému, ktorý hovorí o spirituálnej skutočnosti, poznávame aj vlastnosti, ako sú napr. dokonalosť, nemennosť či nesmrteľnosť, a môžeme ich rozpoznať ako atraktívnosť, ktorá púta atraktivitu, môžeme s nimi nadviazať vzťah a udržiavať zmysluplnú reláciu. SNW poskytuje hodnoty, ktorých pôvod nie je v NW a stávajú sa tak imúnne voči pochybám, ktoré pramenia z NW. Pretože aj EE v užšom zmysle slova, nech je akokoľvek intenzívny, nedokáže napadnúť nad-naturálnu hodnotu, o ktorej máme informáciu, že nie je súčasťou NW, ale SNW, a je napr. nemenná. Pre vysvetlenie prevencie je potrebné prihliadať aj na to, že vo vzťahu k NW a SNW je človek v rôznych stupňoch aktívny a reaktívny. Samotný svet NW však nie je aktívny vzhľadom na životný príbeh človeka. Čo sa ukazuje ako zásadné, ak človek príde o zmysel. Pretože napr. osobný Boh z pohľadu SNW môže byť vzhľadom na človeka aj aktívny, napr. cez horiaci krik, anjelov a pod.³⁷ Potom strata záujmu nie je taká problémová, lebo ju stále môže obnoviť napr. Boh ako zdroj dokonalých hodnôt. Do sady dispozícií človeka preto radím aj dispozíciu

37 Porov. napr. Ex 3, 4; Mt 2, 13; Lk 1, 28; Sk 9, 4-5. Hypoteticky môže nastať aj taká situácia, že SNW sa začne javiť ako zaujímavý až vtedy, keď človek úplne stratí záujem o NW.

k supranaturálnemu ponímaniu hodnôt. Možno tak potvrdiť, že PR je hybridnou supranaturalistickou koncepciou. Vyhýba sa redukcii, ktorá je prítomná v naturalistických konceptoch a pokúša sa o zachovanie komplexnosti dispozícií ľudskej osoby. Zároveň sa PR nepokúša o čo najširšie definovanie zmyslu ľudského života, aby bol prístupný čo najširšiemu publiku, čo by prinieslo aj zvýšenie nestability zmyslu. V PR ide o odhaľovanie zmyslu ľudského života, pre ktorý bude potrebné vyvíjať náročnú netriviálnu aktivitu. Táto vlastnosť je ale spoločná pre NW aj SNW.

PR má byť ďalším možným prístupom, novým uhlom pohľadu, kde nie je vylúčené, že vzhľadom na ostatné teórie zmysluplnosti ľudského života a novovznikajúce stanoviská môže zastávať aj rolu konkurenčnej teórie. Do sporu s naturalizmom sa dostáva až vtedy, keď je hybridné jadro tejto teórie rozvinuté do podoby plnohodnotného supranaturalizmu. Ucelený obsah teórie PR tvoria prístupy NW, SNW, PW, IPW spolu s konceptom EE. Funkčná konfigurácia PR a EE si vyžaduje osobitú interpretáciu výrazov „záujem“ v zmysle atraktivity v PW a s ním spojenú „atraktívnosť“ v zmysle príťažlivosti, ktorá sa nachádza primárne v NW, ale aj v SNW, ak o ňom máme informáciu. Atraktivita a atraktívnosť vytvárajú v rôznych modalitách relácie, ktoré sú dynamické a ktoré sú viac či menej napĺňané zmyslom. Nad týmito reláciami sa však bežne nezamýšľame, aj keď sú aktívne. Až v dôsledku EE začneme pôvodne potichu fungujúce relácie podrobovať kritike, čím začíname odhaľovať hodnoty a bezhodnoty. Relácie napĺňané hodnotami, v ktorých nemáme dôveru, či napĺňané bezhodnotami sa kvôli prežitiu EE rozpadajú. V momente rozpadu sa dostavuje aj zážitok konečnosti. Odrazu si uvedomujeme, že relácie, ktoré majú príčinu vo svete NW, môžu zaniknúť a že veci existujúce v NW môžu tiež nebyť. Túto obavu zo zániku vecí neskôr vzťahujeme aj na ostatných ľudí, pretože do sveta NW patria aj oni. Ostatní ľudia by mohli rovnako nebyť a spolu s nimi môžu zaniknúť aj ostatné zdieľané svety, interpretované pomocou IPW. Ak človek zažije EE v užšom zmysle slova, zrejme zostanú len tie relácie, ktoré budú funkčné vďaka valorizovaným základným životným hodnotám. Všetko ostatné sa odrazu ukáže ako redundantné. Základné životné hodnoty pokladám za najhodnotnejšie, za hodnoty s najvyššou cenou v hierarchii hodnôt človeka – určujú smerovanie, konanie a cieľ konkrétneho ľudského života.

Želanou situáciou podľa teórie PR je, aby základné fundamentálne hodnoty človeka boli kombináciou naturalistických aj supranaturalistických hodnôt. Dokonca každá hodnota ako taká by mala byť štruktúrovaná a v ideálnom prípade by mohla byť výsledkom zjednotenia naturálneho aj supranaturálneho spektra kvalít. Želanou, ale netradičnou situáciou je, že fundamentálne životné hodnoty človeka budú konštituovať len supranaturálne hodnoty. Išlo by zrejme o duchovne veľmi zdatných ľudí. Najmenej želanou situáciou je tvorba hodnotového systému základných životných hodnôt spolukonstruovaním, ktorého zdroj spočíva len v NW. V prípade straty záujmu o NW nemajú hodnoty prirodzeného sveta prakticky žiaden vplyv na úsilie znovuobnoviť zmysluplnú skutočnosť PW. Tento stav paradoxne vníma objektivistický naturalizmus ako výhodu. Tým, že je zmysel vonku vo svete NW v podobe hodnôt supervenu-

júcich na fyzických substanciach, zmena v PW sa ich nijako nedotýka, nech je EE akokoľvek intenzívny. NW teda neprichádza o hodnoty dodávajúce zmysel ani vtedy, keď sa PW zrúti. Otázkou je, ako vnímať hodnoty v NW, ktorý je hypoteticky plný zmyslu, keď k nemu nemá PW ani v potencii prístup? Zdá sa, že NW tak zostáva v niektorých prípadoch plný zmyslu sám pre seba. Bezvýchodisková situácia nastáva vtedy, keď nenachádzame v existencii vecí NW nič, čo by nás aj do budúcnosti upútalo. Potom je z pohľadu naturalistických koncepcií človek skutočne odsúdený na absurdný život bez zmyslu. Kdežto napr. z pohľadu SNW môže byť aktivita nasmerovaná aj zo SNW na človeka, čo je v otázke zmyslu veľkou výhodou, pretože takýto vzťah v NW ani v potencii neexistuje.³⁸

Záver

PR má reprezentovať ďalší možný prístup, nový uhol pohľadu, kde nie je vylúčené, že vzhľadom na ostatné teórie zmysluplnosti ľudského života a novovznikajúce stanoviská môže zastávať aj rolu konkurenčnej teórie. Primárne však ide o komparáciu a prehodnotenie naturalistického a supranaturalistického stanoviska v otázke perspektívnej interpretácie ľudského života a ponímania hodnôt s výsledným dôrazom na preferenciu supranaturalizmu. Zároveň je teória PR otvorená interdisciplinárnemu dialógu, pretože napr. poznatky zo psychológie by mohli dotvárať potrebný priestor pre jasnejšie vybudovanie konceptu EE. V PR bolo cieľom odpovedať na dve otázky: (1) „Čo je zdrojom hodnôt, ktoré fundujú ľudský život zmyslom?“ a (2) „Kedy narážame do hodnôt, ktoré prinášajú do života zmysel?“ Úlohou prvej otázky bolo poodhaliť predmet skúmania v téme zmyslu života a úlohou druhej otázky bolo zistiť, kedy sa človek začína o tému zmyslu života seriózne zaujímať. Dospievame k záveru, že predmetom skúmania v téme zmyslu ľudského života majú byť fundamentálne životné hodnoty, ktoré v texte interpretujeme len abstraktne. V PR sú to najzákladnejšie hodnoty, ktoré podmieňujú konanie človeka a smerujú jeho život. Ich poznanie spôsobuje, že sme schopní svoj život plauzibilne označiť výrazom zmysluplný. K fundamentálnym životným hodnotám sa PR dostáva za pomoci štyroch podmienok EE. Koncept EE odstraňuje nepravé hodnotové nánosy v životnom príbehu ľudského jedinca a preveruje zostávajúce hodnoty tak, aby

38 V téme zmyslu života je tiež prítomné úsilie poskytnúť kvázi supranaturalistické hodnoty bez opustenia limitov NW, o čo sa pokúša napr. optimistická verzia naturalizmu. Vtedy je napr. nekonečnosť (defaultne supranaturalná hodnota) interpretovaná pomocou nekonečných konzekvencií ľudského konania v NW. Iný príklad je optimistický scientizmus, kedy sa predpokladá, že poznanie bude možné rozširovať a prehľbovať donekonečna. Otázne je, nakoľko sú tieto predpoklady správne, a zdá sa, že tu možno uplatniť kritiku, ktorá je primárne smerovaná aj na supranaturalizmus. Nie je verzia optimistického naturalizmu pokusom, ako prevziať hodnoty, ktorých prirodzeným habitom je supranaturalizmus, a interpretovať ich v priestore naturalizmu? Prečo vzniká táto potreba? Porov. WEIJERS, D.: Optimistic Naturalism: Scientific Advancement and the Meaning of Life. In: *Sophia*. Vol. 53:1-18, 2014, p. 1 – 18.

bolo možné základné životné hodnoty postupne spoľahlivejšie identifikovať a prehľbovať ich poznanie. Akceptovaním štyroch podmienok EE sa dokážeme vymedziť voči ostatným filozofickým témam a samotný EE sa stáva nástrojom, ktorým je možné v téme zmyslu ľudského života učiť pokrok v poznávaní.

Použitá literatúra

- BARBÒ, F.: *Základy filozofickej antropológie* [Lineamenti di antropologia filosofica], prel. P. Volek. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2008, 264 s. ISBN 978-80-8084-322-9.
- CAMUS, A.: *Cudzinec*. Bratislava : Petit Press, 2005. ISBN 978-84-9819-148-6.
- COTTINGHAM, J.: *On the Meaning of Life*. London : Routledge, 2003.
- COTTINGHAM, J.: *Philosophy of religion: towards a more humane approach*. New York : Cambridge University Press. Cambridge studies in religion, philosophy, and society, 2014.
- ČÁP, J. – PALENČÁR, M.: *Smrť a vedomie smrteľnosti*. Bratislava : Iris, 2012. ISBN 978-80-89256-96-9.
- EVERS, D.: Meaning in Life and the Metaphysics of Value. In: *De Ethica*. A Journal of Philosophical, Theological and Applied Ethics. Vol. 4:3, 2017, 27 – 44. DOI10.3384/de-ethica.2001-8819.174327.
- EVERS, D. – SMEDEN, G.: Meaning in Life: In Defense of the Hybrid View. In: *The Southern Journal of Philosophy*. Vol. 54, 2016, p. 355 – 371. DOI.org/10.1111/sjp.12179>.
- GOETZ, S.: In Defense of Supernatural Purpose Theory. In: *European Journal for Philosophy of Religion*. Vol. 8, 2016, No. 2, p. 35 – 45.
- GOETZ, S. – TALIAFERRO, CH.: *Naturalism*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U. K. : William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. ISBN 978-0-8028-0768-7.
- GOLDSCHMIDT, T.: The Meaning of Meaning: Comments on Metz's Meaning in Life. In: *European Journal for Philosophy of Religion*. Vol. 8, 2016, No. 2, p. 19 – 25.
- KARABA, M.: Aplikácia vybraných vedeckých metodológií na otázky náboženského poznania. In: *Filozofia*. 2017, roč. 72, č. 3, s. 192 – 203. ISSN 0046-385X.
- KOVÁČ, L.: *O zmysle ľudského života. Hodnota života spočíva v jeho časnosti a pomínelosti: krátke záblesky v temnote nekonečna. Dôstojnosť žitia by mala vrcholiť v dôstojnosti smrti*. Krásno nad Kysucou: Kalligram, imprint vydavateľstva Absynt, 2018. ISBN 978-80-89916-30-6.
- LABUDA, P.: O povahe filozofie z historicko-pragmatickej perspektívy. In: *Filozofia*. 2018, roč. 73, č. 5, s. 366 – 377. ISSN 0046-385X.
- LETZ, J.: Prosoponická ontológia a jej perspektívy. In: *Filozofia*. 2002, roč. 57, č. 8, s. 582 – 590.
- LETZ, J. (ed.): *Minulé a súčasné podoby personalistickej filozofie*. Acta Philosophica Tyrnaviensia, 2003.
- METZ, T.: The good, the true, and the beautiful: toward a unified account of great meaning in life. In: *Religious Studies*. Vol. 47, 2010, p. 389 – 409.

- METZ, T.: *Meaning in Life: An Analytic Study*. Oxford : Oxford University Press, 2013.
- PEREGRIN, J.: *Kapitoly z analytickej filosofie*. Praha : Filosofia, 2005.
- SOUSEDÍK, S.: *Kosmologický důkaz Boží existence v životě a myšlení*. Praha : Vyšehrad, 2014.
- SEACHRIS, J.: *Exploring the meaning of life: an anthology and guide*. Chichester, West Sussex; Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2013.
- TARTAGLIA, J.: Is Philosophy All About the Meaning of Life? In: *Metaphilosophy* [online]. 2016, roč. 47, č. 2, s. 283 – 303. ISSN 00261068. DOI: 10.1111/meta.12176.
- TAVEL, P.: *Zmysel života podľa V. E. Frankla*. Bratislava : Iris, 2004.
- WEIJERS, D.: Optimistic Naturalism: Scientific Advancement and the Meaning of Life. In: *SOPHIA*. Vol. 53:1-18, 2014, p. 1 – 18. DOI 10.1007/s11841-013-0369-x.
- VOLEK, P.: Metódy metafyziky a prírodných vied – o ich podobnostiach a odlišnostiach. In: *Filozofia*. 2018, roč. 73, č. 5, s. 366 – 377. ISSN 0046-385X.
- WIELENBERG, E.: Metz's Case Against Supernaturalism. In: *European Journal for Philosophy of Religion*. Vol. 8, 2016, No. 2, p. 28 – 34.
- WOLF, S.: Happiness and meaning: two aspects of the good life. In: *Social Philosophy and Policy*. Vol. 14, 1997, No. 1. p. 207 – 225.
- WOLF, S.: *Meaning in Life and Why It Matters*. New Jersey : Princeton University Press, 2010.

Mgr. Miroslav Maňak
Katedra filozofie FF KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
miroslav.manak222@ku.sk